

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 356.2:346.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.5>

Е. П. Іванченко

кандидат юридичних наук,
професор Української технологічної академії,
радник Асоціації митних брокерів України,
докторант

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МИТНИХ БРОКЕРСЬКИХ ПОСЛУГ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ КОНЦЕПТ

Стаття присвячена дослідженню особливостей саморегулювання ринку митних брокерських послуг та вироблення шляхів його подальшого нормативного врегулювання.

Автором доведено, що ідеальна модель регулювання належної ринкової поведінки суб'єктів митної брокерської діяльності може бути досягнута завдяки упровадженню функціональної системи співрегулювання (co-regulation) ринку митних брокерських послуг, інструментами, що доступні як державі, так і ринку, яка (система) спроможна забезпечити правовий господарський порядок в цій особливій сфері підприємництва.

Проведений аналіз дозволив сформулювати поняття «саморегулювання митної брокерської діяльності» та визначити авторський підхід до побудови наукової концепції перспективного нормативного забезпечення саморегулювання ринку митних брокерських послуг.

За результатами аналізу, автор формулює висновок, що саморегулювання не витісняє державне регулювання, а доповнює його. Саморегулівні організації можуть виступати як інструмент впливу держави на господарську діяльність, що відповідає ст. 12 ГК України.

Становлення інституту саморегулювання – це економічний процес, який відповідає потребам сучасної економіки. Цей процес веде до більшої свободи та відповідальності для бізнесу, а також до більш ефективного регулювання з боку держави. Упровадження системного та цілісного правового підґрунтя для СРО дозволить їм ефективно функціонувати, що, в свою чергу, призведе до покращення умов ведення бізнесу та стимулювання економічного зростання в Україні.

Особливістю становлення інституту саморегулювання ринку митних брокерських послуг є те, що на його розвиток впливають насамперед глобалізаційні євроінтеграційні процеси, зокрема потреби розвитку міжнародної торгівлі, міжнародної та митної безпеки.

Ключові слова: господарська (підприємницька) діяльність, митна брокерська діяльність, державне регулювання митної брокерської діяльності, саморегулювання ринку митних брокерських послуг, саморегулівні організації, наукова концепція саморегулювання ринку митних брокерських послуг.

Постановка проблеми. Проблематика особливостей регулювання митної брокерської діяльності у сучасних умовах господарювання засобами, що доступні державі, раніше докладно розглядалися нами [1] у наукових

публікаціях, де в якості авторської аргументації доводилося не лише доцільність державного регулювання ринку митних брокерських послуг, натомість, наголошувалося на посиленні окремих аспектів його впливу, передусім, в період дії

правового режиму воєнного стану та протягом періоду повоєнного економічного відновлення України.

Водночас, на наше переконання, ідеальна модель регулювання належної ринкової поведінки суб'єктів митної брокерської діяльності може бути досягнута завдяки упровадженню функціональної системи *співрегулювання* (*co-regulation*) ринку митних брокерських послуг, інструментами, що доступні як державі, так і ринку, яка (система) спроможна забезпечити *правовий господарський порядок* в цій особливій сфері підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основою вивчення проблематики саморегулювання ринку митних брокерських послуг стали ґрунтовні праці таких вчених, як: О. М. Гончаренко («Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики», 2019), О. В. Кологойди («Саморегулювання професійної діяльності на фондовому ринку», 2012), В. В. Добровольської («Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва», 2005), О. А. Беляневич («Питання саморегулювання господарської діяльності», 2016), В. В. Кочина («Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегулювальних організаціях», 2015), В. В. Суслової («Функціональні завдання саморегулювальної організації та їх законодавче закріплення», 2011) та ін.

Незважаючи на значну теоретичну та практичну цінність наукових положень, висновків та рекомендацій вітчизняного наукового співтовариства із проблематики статті, переважна більшість із них присвячена питанням саморегулювання господарської (підприємницької) діяльності в цілому, натомість, на цей час в науці господарського права відсутні системні дослідження в частині комплексного аналізу питань саморегулювання ринку митних брокерських послуг та функціонування саморегулювальних організацій такого ринку.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження особливостей саморегулювання ринку митних брокерських послуг та вироблення шляхів його подальшого нормативного унормування.

Результати дослідження. Категорія правового господарського порядку визнається засадничою в теорії господарського права. Нормативні приписи, щодо її функціонування закріплені у ч. 1 ст. 5 ГК України [2], де, відповідно до зазначеної норми, – *правовий господарський порядок* в Україні формується на основі *оптимального поєднання* ринкового саморегулювання еко-

номічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів.

Позицію законодавця вдало обґрунтує О. М. Гончаренко, яка у своєму монографічному дослідженні «Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики» (2019) [3], наголошує, що надмірне державне регулювання небажане, оскільки значно обмежує свободу підприємництва, роблячи його не вигідним. Негативні наслідки стихійних ринкових відносин, як і стихійного саморегулювання, можуть переборюватися за допомогою меж, які встановлюються державою для власного розсуду та дозволеної поведінки суб'єктів господарювання. Абсолютно не контрольоване, адекватно не регульоване саморегулювання господарської діяльності з боку держави може призвести до негативних екстерналій: дисбалансу публічних і приватних інтересів у бік приватних, порушення принципу соціальної справедливості у суспільстві [3, с. 94].

Аспект саморегулювання в загальній системі співрегулювання ринку митних брокерських послуг, на жаль, не набув належного закріплення у митному законодавстві України, як наслідок, йому не приділено належної уваги ні в практиці ринку, ні в доктрині митної справи та митного права.

Вважаємо, що сучасні тенденції регулювання митної брокерської діяльності мають зміщуватися у бік нормативного закріплення положень саморегулювання і передбачати поступове зменшення, проте, не цілковиту відмову від втручання держави у цю особливу сферу підприємництва. Принагідно зауважуємо, що такий перехід має відбуватися виключно у звичайних умовах господарювання і поетапно. На першому етапі законодавцю належить розробити та прийняти відповідні нормативно-правові акти загального характеру, щодо порядку створення, функціонування і припинення саморегулювальних організацій (СРО), порядку делегування державою частини повноважень СРО, прав та обов'язків останніх тощо. Мова іде про прийняття Закону України «Про саморегулювання та саморегулювальні організації», як нормативної основи процесів саморегулювання окремих ринків товарів, робіт і послуг та сфер господарювання (загальний рівень регулювання). На другому етапі доцільно, за ініціативою Міністерства фінансів України (Мінфін) та Державної митної служби України (Держмитслужба), в розвиток законодавчих положень, розробити

та прийняти відомчі нормативні акти, щодо специфіки саморегулювання та функціонування СРО ринку митних брокерських послуг (спеціальний рівень регулювання) [1, с. 59].

Відсутність загальнодержавного підходу до бачення процесів розвитку саморегулювання, формування понятійно-категоріального апарату та порядків створення, діяльності, припинення, прав та обов'язків, делегування органами державної влади окремих функції СРО тощо, безумовно, впливає на унормування таких положень у спеціальних нормативно-правових актах.

Аналіз чинного законодавства України з проблематики дослідження довів, що більше ніж 15 окремих законів України, що врегульовують питання про саморегулювання та правовий статус СРО на різних ринках товарів, робіт і послуг та в окремих сферах господарювання, по різному підходять до базових елементів існування таких соціально-економічних феноменів.

Водночас, доктрина права та засновані на ній сучасні господарсько-правові дослідження із заявленої проблематики, специфіка врегулювання процесів саморегулювання і функціонування СРО на певних ринках і в окремих сферах підприємництва, дозволяють нам сформулювати власне бачення концепції нормативного забезпечення саморегулювання та діяльності СРО на ринку митних брокерських послуг. Принагідно зазначимо, що загальні положення щодо саморегулювання та функціонування СРО, як концептуально-правові категорії, не є предметом цієї статті і будуть розглянуті нами побіжно, виключно у підтвердження і підсилення авторських наукових позицій.

Сфера наших наукових інтересів полягає у горизонтальній площині пошуку і обмежена виключно спеціальним рівнем перспективного регулювання процесів саморегулювання та правового статусу СРО ринку митних брокерських послуг.

На наше переконання, висвітленню авторського підходу передують потреба у з'ясуванні наступних питань: Які вчення можуть бути покладені в основу саморегулювання та правового статусу СРО ринку митних брокерських послуг? Як співвідносяться категорії саморегулювання та дерегуляції ринку митних брокерських послуг у сучасних умовах господарювання?

Відомо, що ринкове саморегулювання (*self-regulation*) є лише однією із можливих (за практикою окремих ринків – дієвих) моделей регу-

лювання. Як правило, воно застосовується для зменшення впливу органів державної влади на діяльність суб'єктів господарювання та розвиток підприємництва. За такої моделі регулювання здійснюється представниками ринку (митними брокерами), через делеговані державою повноваження, які (суб'єкти ринку митних брокерських послуг), об'єднуючись у СРО (*self-regulatory organization*), встановлюють свої стандарти, правила, кодекси, норми, умови ринкової діяльності та контролюють їх дотримання учасниками СРО тощо [1, с. 60].

Не зважаючи на наявні переваги саморегулювання окремих ринків та сфер господарської діяльності, недоліком чинного законодавства України в цій частині, як зазначалося вище, залишається відсутність стрижневого нормативно-правового акту, що врегулював би аналізовані правовідносини, як наслідок, поняття категорії «саморегулювання» (на відміну від поняття СРО) як загальне, так і спеціальне законодавство не містить.

Натомість, спроби унормування означеного поняття законодавцем відбувалися. Так, 17 грудня 2019 року до Верховної Ради України (ВР України) було внесено проект Закону України № 2613 «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» (Проект № 2613) [4].

Частина 1 ст. 7 Проекту № 2613 містила поняття *саморегулювання господарської або професійної діяльності*, яке визначалося як самостійне регулювання господарської або професійної діяльності, що здійснюється суб'єктами такої діяльності через саморегулівні організації відповідно до затверджених саморегулівною організацією статуту і правил та/або шляхом виконання саморегулівною організацією покладених на неї/делегованих їй відповідно до закону повноважень.

На жаль, 4 березня 2020 року Проект № 2613 було відкликано, отже, намагання законотворювача визначити категорію саморегулювання (основні її складові та елементи тощо) на рівні нормативно-правового акту вищої юридичної сили і визначити єдині нормативні межі процесів саморегулювання та правового статусу СРО, залишилися не реалізованими.

Доречно вказати, що прийшовши на зміну Проекту № 2613 Проект Закону України № 7025 від 4 лютого 2022 року «Про саморегулівні організації» (Проект № 7025) [5] (який включено до порядку денного ВР України 6 лютого 2024 року), також не визначається із поняттям саморегулювання.

Варто відзначити, що відома «Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні», яка схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 308-р [6] і покликана вирішити такі проблеми як створення системної і цілісної правової основи, що забезпечить ефективне функціонування саморегулювальних організацій, як однієї із пріоритетних реформ у сфері розвитку підприємництва в Україні, також визначення саморегулювання не містить.

Зазвичай, відсутність законодавчо-визначеної категорії стимулює науковців вносити вклад у прогалини правового регулювання, передусім тоді, коли певні відносини вже сформовані і активно розвиваються в суспільстві. Надбання вчених-господарників різних наукових шкіл, дозволяють визначитися із розумінням господарсько-правової позиції соціально-економічного феномену «саморегулювання».

Так, О. В. Кологойда вказує, що сутність саморегулювання полягає у можливості для суб'єктів певного виду професійної діяльності, об'єднуючись на добровільній основі, самостійно здійснювати її регулювання (шляхом локальної нормотворчості) та контроль за її здійсненням. Змістом саморегулювання є засноване на нормах законодавства регулювання відносин в окремих сферах економічної діяльності, яке здійснюється на принципах самоорганізації, тобто без безпосереднього втручання держави [7, с. 111].

В. В. Добровольська наголошує, що саморегулювання – це установлення певних правил для учасників визначеного сегмента ринку, включаючи санкції за порушення цих правил, механізми вирішення конфліктів між учасниками ринку тощо, що встановлюється учасниками ринку. З цією метою ними створюються спеціальні організаційні структури саморегулювальні організації, яким надаються певні повноваження, за допомогою реалізації яких здійснюється саморегулювання в тій або іншій сфері підприємництва [8, с. 305].

О. А. Беяневич доводить, що саморегулювання може розглядатися як прийняття окремим суб'єктом/суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності управлінських рішень щодо власної господарської діяльності, яка здійснюється самостійно і на власний ризик на основі наявної нормативної інформації (у вигляді юридичних норм) [9, с. 40].

На думку обґрунтовану О. М. Гончаренко саморегулювання господарської діяльності –

це самостійне упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою розроблених та встановлених правил, відносин із суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою задоволення економічних та соціальних потреб [3, с. 66].

Аналіз наведених вище наукових позицій дозволяє нам виокремити спільні ознаки, що притаманні аналізованому явищу «саморегулювання», з подальшою екстраполяцією їх на категорію «саморегулювання ринку митних брокерських послуг».

До таких ознак слід віднести наступні:

- об'єднання суб'єктів підприємництва *переважно* на добровільних засадах у професійні господарські об'єднання із спеціальним статусом;

- *самостійне* регулювання та контроль за порядком здійснення підприємницької діяльності та належної ринкової поведінки окремого виду господарювання, шляхом прийняття локальних нормативних актів (станданти, правила, кодекси, норми, умови тощо), заснованих на *нормах законодавства та звичаях ділового обороту*, що притаманні певній сфері підприємництва;

- метою саморегулювання є *упорядкування діяльності* на певному ринку товарів, робіт і послуг або у певній сфері підприємництва та зменшення адміністративного впливу на суб'єктів господарювання, шляхом забезпечення *балансу приватних і публічних інтересів* та утвердження правового господарського порядку;

- створення СРО, як *організаційно-оформлених структур* із спеціальним статусом, які в змозі реалізувати мету та завдання ринкового саморегулювання конкретного ринку або сфери підприємництва;

- належне виконання СРО делегованих органами державної влади окремих повноважень, в частині регулювання певного ринку товарів, робіт і послуг або конкретної сфери господарювання, забезпечення балансу приватних і публічних інтересів та *утвердження правового господарського порядку*.

Отже, вказані положення можуть бути покладені в основу наукової концепції саморегулювання ринку митних брокерських послуг.

Зміни, які відбуваються в економіко-політичному житті нашої держави, спрямовані на децен-

тралізацію, оптимізацію та *дерегулювання* багатьох сфер життєдіяльності, у тому числі господарювання і активізують проблематику саморегулювання. Саморегулювання господарської діяльності відбувається шляхом активної, ініціативної, самостійної діяльності самих суб'єктів регулювання. Така активна позиція сприяє розбудові громадянського суспільства та національної державності [10, с. 81].

Спираючись на цю тезу можна дійти висновку, що дерегулювання економіки і саморегулювання певного ринку товарів, робіт і послуг або конкретної сфери господарювання є тотожними категоріям. На нашу думку, спільним елементом двох вказаних процесів є виключно зменшення «присутності держави» та її впливу на діяльність суб'єктів підприємництва. Змістовно, це різні форми прояву одного явища, відмінні за змістом і наслідками, адже не в усіх випадках нормативна дерегуляція бізнесу призводить до появи організаційно-оформленого саморегулювання ринку та створення професійних СРО.

Належить визнати, що мейнстримом національного законодавства останніх років є реформування державної регуляторної політики у сфері економіки шляхом безпрецедентного та впевненого упровадження напряду *дерегуляції підприємницької діяльності*, як процесу скасування або скорочення державного впливу у певних галузях та сферах економіки.

Так, 29 березня 2024 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до понад півсотні застарілих актів та визнав такими, що втратили чинність 15 постанов. Рішення ухвалювалися на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року № 1413-р «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо покращення умов ведення бізнесу в Україні та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» [11].

В рамках реформи дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату Міжвідомча робоча група з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності переглянула вже понад 1300 регуляторних інструментів для бізнесу. З них 584 рекомендовано Кабінету Міністрів України спростити, 456 – скасувати [12].

Метою дерегуляції, передусім в умовах дії правового режиму воєнного стану, є створення нового бізнес-клімату в Україні, притоку вну-

трішніх та зовнішніх інвестицій, осучаснення та цифровізація ринкових процесів, як наслідок, поповнення державного бюджету та швидкого економічного відновлення і поступового зростання країни.

Щодо недоліків нормативного регулювання, то слід наголосити, що поняття «дерегуляція підприємницької діяльності» чинне законодавство України не містить. Натомість, дослідники його формулюють як скасування чи спрощення нормативно-правових актів, через їх неефективність, а також через створення надмірних корупційних ризиків. Крім того, поява сучасних технологій робить деякі види регулювання застарілими та неефективними [13, с. 4].

Варто відзначити, що Указом Президента України від 3 лютого 1998 року № 79/98 «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» (Указ № 79/98, втратив чинність) [14], було надано розуміння спорідненого терміна – «дерегулювання». Для цілей Указу під дерегулюванням розумілася сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва заходів, які включають: спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності; скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, вимагають одержання сертифікатів та будь-яких інших дозволів на здійснення підприємницької діяльності; лімітування перевірок та контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва; спрощення процедури митного оформлення вантажів при здійсненні експортно-імпортних операцій; забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Спираючись на наведене визначення і ґрунтуючись на аналізі меж та змісту державного регулювання митної брокерської діяльності, вважаємо, що у випадку реалізації вказаних заходів на ринку митних брокерських послуг можна було б спостерігати позитивний ефект упровадження інструментів дерегуляції, що мало б потягнути за собою пожвавлення розвитку ринку, запровадження дієвого інструментарію організації взаємовідносин між суб'єктами ринку митних брокерських послуг, делегування саморегулювним організаціям окремих функцій з регулювання митної брокерської діяльності, поліпшення якості митних брокерських послуг

та підвищення відповідальності митних брокерів перед суб'єктами ЗЕД, зменшення адміністративного впливу на бізнес, покращення інвестиційної привабливості, ділового клімату та конкурентоспроможності України, сприяння вступу українських СРО ринку митних брокерських послуг до міжнародних саморегулювальних організацій.

Натомість, за висновками фахівців, з огляду на міжнародний досвід та аналіз української практики, Кабінету Міністрів України, при подальших дерегуляційних кампаніях, пропонується *концентруватись на регулюванні сфер*, які мають більший вплив (тобто зачіпають інтереси великої кількості осіб), а саме податкова та *митна сфери* [13, с. 19].

Отже, аналітики пропонують митну справу залишити у «сфері впливу держави». Проте, на нашу думку, особливий сегмент митної справи, який становить митна брокерська діяльність, з огляду на специфіку ринку митних брокерських послуг і складність операцій, що нею обслуговуються у митному просторі України, доцільно переводити на рейки функціональної системи *співрегулювання*, із застосуванням інструментів державного регулювання і саморегулювання, з метою усебічного забезпечення правового господарського порядку в цій особливій сфері підприємництва.

Наведена теза повністю покладається у господарсько-правовий концепт процесу саморегулювання підприємницької діяльності, який обґрунтовує ідею про те, що державне регулювання повинно здійснюватися тільки у тих випадках, коли саморегулювання не є можливим.

При цьому, застосування засобів державного регулювання господарської діяльності має бути спрямоване на розв'язання таких основних задач:

1) забезпечення оптимального державного регулювання, яке б виключало надмірне втручання держави в організацію і здійснення господарської діяльності;

2) забезпечення оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних (господарських) відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів в державі [15, с. 88].

З'ясування концептуальних господарсько-правових підходів до розуміння сутності саморегулювання та СРО та екстраполяція загально-наукових підходів на ринок митних брокерських послуг (спеціальний рівень регу-

лювання) і висвітлення загальних підходів до співвідношення категорії саморегулювання та дерегуляції митної брокерської діяльності, дозволяють нам сформулювати авторський підхід до побудови *наукової концепції перспективного нормативного забезпечення саморегулювання ринку митних брокерських послуг* (Концепція) із внесенням пропозиції, щодо подальшого нормативного закріплення її основних положень.

Ключові засади запропонованої нами Концепції можуть бути покладені в основу проекту Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про саморегулювання та саморегулювальні організації ринку митних брокерських послуг».

Визначення потреби саморегулювання ринку митних брокерських послуг вимагає виокремлення чинників, що обґрунтовують його запровадження.

Аналіз науково-правих досліджень (як господарсько-правових, так і цивілістичних), в сфері саморегулювання господарської діяльності [3; 16] дозволяє визначити *систему чинників*, які обумовлюють потребу запровадження процесів саморегулювання ринку митних брокерських послуг, передусім, в умовах спеціального режиму господарювання (правового режиму воєнного стану), діджиталізації митної справи та поступового переходу на рейки європейських регулювання відносин в царині митної діяльності.

До таких чинників можна віднести:

– інноваційні зміни митного простору України, що активізують процеси тотальної цифрової трансформації Держмитслужби і митної брокерської діяльності;

– необхідність оперативного реагування на зміни ринку, з метою упорядкування новітніх відносин, попередження потенційних небезпек, пов'язаних з використанням ІТ-новацій у митній справі (кіберризика, кіберзагрози, кібератаки) та запровадження системи їх убезпечення;

– складність процедури прийняття законодавчих та відомчих нормативно-правових актів в сфері митної брокерської діяльності;

– наявність в існуючих на ринку господарських об'єднаннях ринку митних брокерських послуг фахівців із професійними знаннями та досвідом, що дозволяють враховувати економіко-правові зміни митного простору та митної брокерської діяльності, а також ділових зв'язків з відповідними іноземними та міжнародними організаціями, що надає можливість врахувати

зарубіжний та міжнародний досвід здійснення митної брокерської діяльності тощо [1, с. 60].

В якості *завдань* саморегулювання ринку митних брокерських послуг можна виокремити наступні напрями:

1) оптимізація управління ринком митних брокерських послуг, з метою підвищення його результативності та якості надання послуг суб'єктам ЗЕД;

2) підвищення якості та безпеки надання митних брокерських послуг, з метою захисту прав та законних інтересів споживачів (клієнтів, контрагентів, суб'єктів ЗЕД);

3) створення позитивного іміджу (доброї ділової репутації) митних брокерів та підвищення довіри споживачів (клієнтів, контрагентів, суб'єктів ЗЕД) до їх професійної діяльності за рахунок належної якості надання митних брокерських послуг;

4) забезпечення оптимальної взаємодії між суб'єктами ринку митних брокерських послуг та суб'єктами організаційно-господарських повноважень (Мінфін, Держмитслужба), що наділені господарською компетенцією та мають право приймати рішення відносно діяльності митних брокерів, в межах владних повноважень, встановлених законом;

5) удосконалення правового регулювання підприємницької діяльності митних брокерів;

6) розробка та запровадження норм професійної етики у практичну діяльність суб'єктів ринку митних брокерських послуг на підставі локального нормотворення;

7) розробка та запровадження методичних рекомендацій щодо провадження митної брокерської діяльності;

8) запровадження ефективних механізмів розв'язання спорів, пов'язаних з професійною діяльністю митних брокерів, як інструменту ринкового позасудового врегулювання митних суперечок, що можуть виникати між суб'єктами митної брокерської діяльності та клієнтами, контрагентами, суб'єктами ЗЕД;

9) розроблення та затвердження обов'язкових для виконання членами СРО правил (стандартів, кодексів тощо) провадження митної брокерської діяльності;

10) реалізація консультативно-освітніх, методичних, інформаційних завдань;

11) застосування заходів дисциплінарного впливу до митного брокера -члена СРО у разі виявлення порушень статуту чи внутрішніх документів СРО, тощо.

Наведені чинники, завдання та обґрунтування необхідності запровадження саморегулювання ринку митних брокерських послуг, дозволяють нам сформулювати поняття *«саморегулювання ринку митних брокерських послуг»*, як врегульоване нормами права та локальними актами самостійне регулювання суб'єктами митної брокерської діяльності своєї професійної діяльності, що здійснюється митними брокерами через саморегулювну(-ні) організацію(-ї), шляхом виконання такою організацією(-ями) покладених на неї та/або делегованих їй державою повноважень, відповідно до закону [1, с. 61].

Окремий аспект, який підлягає з'ясуванню в межах Концепції, – це правовий статус СРО ринку митних брокерських послуг.

Відповідно до проекту Закону України «Про саморегулювну організацію» від 8 лютого 2022 року № 7025 саморегулювна організація – це неприбуткове об'єднання представників однієї професії або суб'єктів господарювання у певній сфері (галузі) чи певного виду господарської діяльності, що утворюється відповідно з метою професійного чи галузевого самоврядування, розробки та встановлення спільних стандартів і правил, реалізації завдань та захисту прав і законних інтересів її членів, підвищення їх професійного рівня та рівня якості виробленої продукції, виконання робіт, надання послуг (ч. 1 ст. 1). Органи державної влади можуть делегувати саморегулювним організаціям визначені законом повноваження. Делегування повноважень здійснюється безстроково та може бути припинене у випадках, визначених законом (ч. 6 ст. 4).

Аналіз спеціального законодавства України, що регулює діяльність СРО на окремих ринках товарів, робіт і послуг та в окремих сферах підприємництва (зокрема, Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV, Закон України «Про кредитні спілки» від 14 липня 2023 року № 3254-IX, Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX, Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14 грудня 2021 року № 1953-IX, Закон України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX, Закон України «Про депозитарну систему України» від 6 липня 2012 року, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI, Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 року

№ 1807-IV, Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року № 687-XIV, Закон України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР тощо) і фахової наукової літератури з досліджуваного питання [3; 16; 7; 8; 9] дозволяють виокремити ознаки, що іманентні СРО ринку митних брокерських послуг.

До ознак СРО ринку митних брокерських послуг можна віднести наступні:

- утворюється на підставі *добровільного* членства суб'єктів митної брокерської діяльності в такому господарському об'єднанні (ознака професіоналізації);

- утворюється для досягнення цілей, *не пов'язаних із отриманням прибутку* (ознака некомерційного характеру створення та діяльності);

- підлягає державній реєстрації як *юридична особа* відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»;

- установчим документом є *статут*;

- здійснює діяльність на засадах *самофінансування* за рахунок вступних, членських та інших внесків, а також з інших не заборонених законодавством джерел;

- забезпечує *ведення реєстру* членів з метою збирання, зберігання, надання та висвітлення достовірної інформації про чисельність членів та їх діяльність;

- *делегування* Держмитслужбою окремих повноважень з контролю та/або регулювання митної брокерської діяльності;

- *забезпечує надання* консультативно-освітніх, методичних, інформаційних послуг.

Метою створення та діяльності СРО ринку митних брокерських послуг є професійне самоврядування, розробка та встановлення спільних стандартів і правил ринкової поведінки, реалізація ринкових завдань та захисту прав і законних інтересів членів, підвищення їх професійного рівня та рівня якості надання митних брокерських послуг.

В царині здійснення митної брокерської діяльності професійним об'єднанням учасників ринку органами державної влади, зокрема Мінфіном та Держмитслужбою, можуть бути делеговані функції: надання дозволу на здійснення митної брокерської діяльності; розробки та встановлення єдиних стандартів і правил здійснення професійної митної брокерської діяльності; розробки та упровадження Кодексу

професійної етики митних брокерів України; організації, проведення навчання та підвищення кваліфікації митних брокерів із видачою документа відповідності тощо [17, с. 18].

Наведені ознаки СРО ринку митних брокерських послуг, що визначають основи її правового статусу, дозволять нам сформулювати поняття «саморегулівна організація ринку митних брокерських послуг».

Саморегулівна організація ринку митних брокерських послуг – це добровільне, неприбуткове, професійне об'єднання представників митних брокерів, що утворюється на підставі членства, з метою професійного самоврядування, розробки та встановлення спільних стандартів і правил, реалізації завдань та захисту прав і законних інтересів її членів, підвищення їх професійного рівня та рівня якості надання митних брокерських послуг, що підлягає державній реєстрації як юридична особа, здійснює діяльність на засадах самофінансування, має необхідне для цього майно і володіє господарською компетенцією у відповідності до законодавства та статутних документів.

Аналіз правового статусу СРО ринку митних брокерських послуг не буде повним без аналізу функцій такого суб'єкта господарювання.

Функції СРО – це основні напрями її діяльності, що впливають на упорядкування відносин, відповідно до мети та завдань СРО. Функції СРО взаємопов'язані між собою та реалізуються за допомогою певних засобів, притаманних як іншим непідприємницьким організаціям, так і виключно СРО [3, с. 241].

Дослідження проведене О. М. Гончаренко доводить, що перелік функцій, які реалізує СРО, залежать від ринку, сфери, виду господарської діяльності, рівня державного втручання та виду саморегулювання. На переконання дослідниці, функції СРО слід класифікувати за такими критеріями: 1) за спрямуванням на: регулятивну, охоронну, контрольну-пунітивну функції; 2) за важливістю застосування на: основні та додаткові. До основних відносять: регулятивну, охоронну та контрольну. До додаткових: інформаційну, освітню, консультативну, методологічну, аналітичну; 3) залежно від наявності публічно-приватних інтересів: ті, які мають у своїй складовій публічні аспекти (розвиток певного ринку), і ті, які містять приватні аспекти (вирішення внутрішніх конфліктів між членами СРО тощо); 4) які пов'язані з виконанням делегованих повноважень та відсутністю таких; 5) внутрішні та зовнішні (залежно від виконання

поставлених завдань). Де до внутрішніх функцій можна віднести освітню, консультативну, методологічну тощо. До зовнішніх – представницьку, захисну функції [3, с. 258-259].

Вважаємо, що наведену класифікацію можна покласти в основу з'ясування функцій СРО ринку митних брокерських послуг та розкрити їх зміст з урахуванням специфіки, що притаманна митній брокерській діяльності.

Сутність *регулятивної функції* СРО ринку митних брокерських послуг проявляється у процесі локального нормотворення, шляхом прийняття стандартів, правил, кодексів, норм, положень, умов ринкової поведінки тощо. Актуальним питанням є розробка та прийняття Кодексу професійної етики митних брокерів України, що цілком підпадає під реалізацію даної функції.

Функція координації забезпечує узгодженість інтересів між членами СРО як у середині об'єднання (внутрішній поаяв), так і інтересів СРО з інтересами органів державної влади, що делегували частину своїх повноважень такому об'єднанню, а також з іншими підприємствами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами на основі компромісу (зовнішній прояв), з метою запобігання конфліктів та суперечок.

Нормотворча функція реалізуються через локальне нормативне регулювання діяльності СРО, що має вплив на ринок митних брокерських послуг та підготовку проектів профільних відомчих та законодавчих актів з подальшим їх внесенням до органів державної влади.

Консультативно-освітня, методична, інформаційна функції СРО можуть бути реалізовані шляхом залучення членів СРО до проведення заходів із встановлення професійної кваліфікації та підвищення кваліфікації представників ринку, сертифікації здобувачів кваліфікаційного рівня, проведення тренінгів, семінарів, навчання та ринкових консультацій із питань застосування законодавства та порядку здійснення практичної діяльності.

Представницька (репрезентативна) функція має прояв через захист прав та законних інтересів членів СРО перед органами державної влади та місцевого самоврядування, споживачами митних брокерських послуг, громадянським суспільством, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Захисна (охоронна) функція СРО дозволяє встановлювати норми, які спрямовані гарантувати права споживачів митних брокерських

послуг та надають можливість звернення споживача до органів СРО зі скаргою на її учасника. В межах захисної функції можуть вирішуватися питання запобігання проявам недобросовісної конкуренції на ринку та захист інтересів СРО і її членів в органах державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних і судових тощо.

Захисна функція проявляється і у розв'язанні конфліктів між членами самої СРО, зокрема, шляхом врегулювання спорів за допомогою альтернативних способів (переговори, медіація, третейський суд, експертиза тощо), так і інших внутрішніх органів СРО (виконавчого органу, дисциплінарної комісії тощо) [3, с. 252].

Контрольна функція полягає у повноваженнях відповідних органів СРО здійснювати контроль за діяльністю членів СРО, щодо взятих на себе зобов'язань. Проявом такої функції виступає аспект самоконтролю, який втілюється як добросовісність та відповідальність самих членів СРО, їх негативне ставлення до порушників правил.

Відношення до добросовісності свідчить про готовність ринку до саморегулювання, яке полягає у визначеності та організованості на протигагу стихійному та несумлінному. Парадигма добросовісності має бути визначальною засадою у діяльності СРО, без неї усі сподівання на ефективність СРО будуть марними, які б формальні принципи та цілі не були закріплені у статуті організації. Компетентні органи СРО (які здійснюють контроль) можуть накладати певні дисциплінарні санкції, а то й майнові у разі вчинення порушення членом СРО [3, с. 254].

За висновками науковців, СРО – це феномен, що належить до системи організаційно-господарських відносин. У процесі її функціонування виникають різноманітні правовідносини, що є індикатором наявності відповідної систематики суспільних інтересів. По-перше, слід констатувати відносини між саморегулювальною організацією та її засновниками – суб'єктами професійної діяльності. У цьому сегменті існують як інтереси засновників в отриманні відповідного «сервісу» від саморегулювальної організації, так власні інтереси останньої щодо її засновників. По-друге, саморегулювальна організація в системі відносин між державою та суб'єктами професійної діяльності утворює особливу ланку з організаційно-господарськими повноваженнями, перебуває у фокусі співвідношення приватних і публічних інтересів, які вона має

гармонізувати у процесі здійснення саморегульованої діяльності. По-третє, можна передбачити наявність відносин саморегульованої організації з іншими саморегульованими організаціями, іншими суб'єктами правовідносин, що реалізуються в так званому «горизонтальному форматі» [18, с. 128].

Висновки. Підводячи підсумок дослідженню особливостей саморегулювання ринку митних брокерських послуг, вважаємо за потрібне наголосити на тому, що розвиток інституту саморегулювання в різних країнах відбувається, зазвичай, обабіч з економічною лібералізацією та дерегуляцією господарської діяльності. Цей процес включає в себе зменшення адміністративних бар'єрів для підприємництва та посилення ролі професійних СРО.

Важливо підкреслити, що саморегулювання не витісняє державне регулювання, а доповнює його. Саморегульовані організації можуть виступати як інструмент впливу держави на господарську діяльність, що відповідає ст. 12 ГК України.

Становлення інституту саморегулювання – це закономірний процес, який відповідає потребам сучасної економіки. Цей процес веде до більшої свободи та відповідальності для бізнесу, а також до більш ефективного регулювання з боку держави. Упровадження системного та цілісного правового підґрунтя для СРО дозволить їм ефективно функціонувати, що, в свою чергу, призведе до покращення умов ведення бізнесу та стимулювання економічного зростання в Україні.

Особливістю становлення інституту саморегулювання ринку митних брокерських послуг є те, що на його розвиток впливають насамперед глобалізаційні євроінтеграційні процеси, зокрема потреби розвитку міжнародної торгівлі, міжнародної та митної безпеки.

Список використаної літератури:

- Іванченко Е. П. Державне регулювання та саморегулювання митної брокерської діяльності: напрями вдосконалення теоретико-правового забезпечення. *Київський часопис права*. № 1. 2024. С. 55-62.
- Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
- Гончаренко О. М. Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики : монографія. Наук.-дослід. ін-т приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. – Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 417 с.
- Про саморегулювання господарської та професійної діяльності: проект Закону України від 17 грудня 2019 року № 2613. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70181.
- Про саморегульовані організації: Проект Закону України від 4 лютого 2022 року № 7025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38927>.
- Про схвалення Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 308-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80#Text>.
- Кологойда О. Саморегулювання професійної діяльності на фондовому ринку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 92. С. 109–112.
- Добровольська В. В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 302-305.
- Беляневич О. А. Питання саморегулювання господарської діяльності. Стабільність цивільного обороту в Україні: проблеми забезпечення. Збірник наукових праць. Випуск 4. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2016. С. 25-43.
- Гончаренко О. М. Принципи саморегулювання господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 39. Том 1. С. 81-84.
- Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо покращення умов ведення бізнесу в Україні та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року № 1413-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-%D1%80#Text>.
- Без зайвих штампів: Уряд скасував понад півсотні застарілих вимог для бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/news/detail?lang=uk-ua&id=d40ee230-a06d-4777-abb0-1052182ab477&title=bezzaivikhshtampiv>.
- Дерегуляція бізнесу в Україні. Аналітична записка. Центр економічної стратегії. 19 с. URL: <file:///C:/Users/38067/Downloads/deregulation-report-ukr-final.pdf>.
- Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності: Указ Президента України від 3 лютого 1998 року № 79/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/98#Text>.

15. Щербина В. С. До питання щодо принципів господарського права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 88–89.
16. Кочин В. В. Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегульованих організаціях: монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 128 с.
17. Іванченко Е. П. Правова природа митної брокерської діяльності: поняття, ознаки, особливості. *Приватне та публічне право*. № 4/2023. С. 9-20.
18. Сусллова В. Функціональні завдання саморегульованої організації та їх законодавче закріплення. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 4. С. 122-130.
-

Ivanchenko E. P. Peculiarities of self-regulation of the customs brokerage market: an economic law concept

The article studies the peculiarities of self-regulation of the customs brokerage market and development of the ways of its further statutory regulation.

The author proves that the ideal model of regulating proper market behavior of customs brokerage entities can be achieved through the introduction of a functional system of co-regulation of the customs brokerage market via the tools available to both the State and the market and which (system) is able to ensure legal economic order in the special area of entrepreneurship.

The analysis allowed the author to formulate the concept of “self-regulation of customs brokerage activities” and define the author’s approach to building a scientific concept of perspective regulatory support for self-regulation of the customs brokerage services market.

Based on analysis findings, the author concludes that self-regulation does not replace state regulation but complements it. Self-regulatory organizations can act as an instrument of state influence on economic activity, which is in line with art. 12 of the Economic Code of Ukraine.

The establishment of a self-regulatory institution is a natural process that meets the needs of the modern economy. This process leads to greater freedom and responsibility for business, as well as more effective state regulation. The introduction of a systematic and comprehensive legal framework for self-regulatory organizations will allow them to function effectively, which in turn will result in improved business conditions and stimulate economic growth in Ukraine.

The peculiarity of establishing the institution of self-regulation of the customs brokerage services market is that its development is primarily affected by globalization and European integration processes, in particular, the needs for advancing international trade and international and customs security.

Key words: *economic (entrepreneurial) activity, customs brokerage activity, state regulation of customs brokerage activity, self-regulation of customs brokerage market, self-regulatory organizations, scientific concept of self-regulation of customs brokerage market.*